

Gabiųjų mokymo problema pedagogikoje

Rita Dukynaitė

Vilniaus pedagoginis universitetas

XX amžiuje pedagogų ir kitų visuomenės narių buvo ir yra nuolat diskutuojama apie gabiuosius, jų ugdymą, dažnai pripažįstant, kad tokių vaikų yra ir jais būtina specialiai rūpintis. Kartais diskusijoms primetamas ar pasirenkamas kitas pobūdis: apie gabiuosius kalbama kaip apie socialinį reiškinį, teigiama, kad, jei skiriamas koks nors specialus dėmesys gabiesiems, jų mokymui, pažeidžiamos lygios galimybės. Toks ugdymas gana dažnai su kritine ar net paniekos gaidele vadinamas elitiniu. Vis dėlto profesionalai, tyrinėjantys skirtingų poreikių vaikus ir jų mokymą, pabrėžia, kad įgyvendinant tą patį lygių galimybių principą, būtina tenkinti visų vaikų (gabių ir talentingų taip pat) mokymosi poreikius, paisyti jų siekių, norų ir motyvacijų.

Rašant šį straipsnį, buvo analizuota prieinama mokslinė literatūra, tyrimai, bandomos apžvelgti įvairių mokslininkų idėjos ir išvados apie gabius vaikus, jų ypatybės, ugdymo programų savitumai, gabiųjų pedagogų charakteristikos, skirtingų šalių patirtis. Laikomasi nuostatos, kad gabiais (talentingais) vaikais vadinami skirtingos gabumų išraiškos (ne tik matematikai, kalboms, bet ir menams, socialinei veiklai) vaikai.

Gabūs ir gabiųjų ugdymo problemų apžvalga

Gabumo sąvoka yra gana sudėtinga. Gabūs vaikai – dažnai sinonimiškai vartojama *talenti*

tingi vaikai. Gabumai apskritai visa kam ir gabumai tik tam tikrai sričiai, aukštas intelektas ir išskirtinis talentas ir pan. Literatūroje gana įvairios sąvokos, tačiau dažniausiai kalbama apie išskirtinius apskritai ar kuriai nors sričiai vaikus, jų mokymąsi ir mokymą. Taip pat dažnai kalbama apie intelekto pajėgumus ir įvairovę. Pagal W. L. Simmons (1968), egzistuoja du požiūriai į intelektą: įgimtas ir įgytas intelektas. Dažnai intelektas ir gebėjimas spręsti problemas (konvergentinis mąstymas) priešpriešinamas kūrybiškumui ir fantazijai (divergentiniam mąstymui). Daugelis mokslininkų teigia, kad intelektas priklauso nuo kultūrinės aplinkos, ugdymo, gabumų tobulinimo, gyvenimo sąlygų, interesų, – vertybių formavimo.

JAV profesorius J. Khatena nurodo penkias gabumų kategorijas: kūrybiškas ir produktyvus mąstymas, specifiniai mokslo gabumai, lyderiavimo, vizualiniai, dramos menų, psichomotoriniai gebėjimai. Įvairių šalių mokslininkai yra pasiūlę ir kitokių klasifikacijų.

Septintajame dešimtmetyje į gabių vaikų sampratą įtraukti gabumai menams – kūrybiškumas. Pasidarė svarbesni tokie dalykai kaip gamta ir žmogaus pareigos, pažinimo procesai, problemų sprendimas, kritinis ir kūrybinis mąstymas. Pradėtos labiau tyrinėti tautinės mažumos, mergaitės, neįgalūs, miestiečiai, kaimiečiai ir priemiesčių jaunuoliai (T. M. Stephens, 1992). Pavyzdžiui, tyrimai parodė, kad

skiriasi berniukai ir mergaitės. Mergaitės geriau atlieka verbalines užduotis, skaitymo, žodžių formų ir loginio ryšio, kūrybiškumo, berniukai – matematikos.

Apžvelgus mokslinę literatūrą, pastebėta, kad gabumai nustatomi dviem būdais: lyginamas gabus vaikas su kitais ir pagal IQ (intelektinio koeficientą). Pedagogams labiau susidomėjus gabųjų ugdymu, dažniausiai dėmesys buvo kreipiamas į kalbos ir matematikos mokėjimą, bet nekreipiama pakankamai dėmesio į muziką ar dailę, arba kūrybišką mokymąsi, interesus, motyvaciją. Pasaulyje plačiai paplito įvairiausi testai. Pirmiausia testai, kuriais tiriama plati mąstymo, intelektinės veiklos sritis, t. y. intelekto testai, gabumų mokslui testai, akademiniai gabumų testai, bendrųjų gabumų testai. Yra ir specialiųjų gabumų (sugebėjimų) testai: verbalinių, matematinių, erdvininių, mechanikos gabumų, kontoros tarnautojų testai. Kai kurie autoriai mano, kad tokie testai yra žalingi, nes mokytojai netinkamai elgiasi su kai kuriais mokiniais – rečiau kviečia atsakinėti, trumpiau klausinėja, neskiria jiems įdomių užduočių ir pan. Kiti teigia, kad žinodamas specialiuosius ir bendruosius mokinio gabumus, mokytojas gali prisitaikyti – taip mokyti, aiškinti, duoti tokias užduotis, kad paskatintų gabesnius ir nestumtų į nevirtį mažiau gabų (N. L. Gage, D. C. Berliner, 1994).

Pedagoginiu požiūriu nustatytą gabumų lygį patvirtinti reikia visuomet, kai mokyti pagal tam tikrą programą vietų yra mažiau negu pretendentų. Patvirtinti gabumų lygį reikia ir tuomet, kai ugdymo pasiūla yra pakankama, tačiau netinkamai organizavus priėmimą (primami mokiniai, kuriems iš tiesų ta programa netinka), programa mokiniui gali būti itin ne-naudinga. Yra viena neginčijama tiesa: kiekvienam ypač gabiam vaikui būtina parinkti tinkamą ugdymo programą.

Svarbu gabiam vaikui pasiūlyti jam tinkamą mokymosi būdą ar jį tinkamai nukreipti. Kaip rodo tyrimai, gabūs vaikai mokosi žemiau savo galimybių dėl netikusio mokymo, negatyvaus mokytojo požiūrio ir neadekvačių mokomųjų programų, sudarytų neatsižvelgiant į gabųjų vaikų problemas (L. Šiaučiukėnienė, 1997).

Gabūs vaikai kartais tiek skiriasi nuo kitų, kad jie dėl to yra labai konfliktiški. Kartais jie neišvengia nuopuolio ar net psichikos ligų. Svarbu suprasti, kad gabiesiems vaikams reikia vadovauti ir asmenybės ugdymui ir karjeros planui (J. Khatena, 1992). Nustatyta, kad dirbant su gabiais vaikais būtina:

- stimuliuoti aplinką,
- ugdyti įvairiai,
- mažinti pertrūkius žadinant vaizduotę,
- kurti augimą nuo žemesnių iki aukštesnių dalykų (metaforos, analogijos, vaizduotė),
- tinkamas išoriškai stimuliuoti stiprinant grįžtamąjį ryšį,
- išmokti būtinų žinių ir įgūdžių gyventi neaukojant savo kūrybiškumo,
- lenktyniauti istoriškai,
- aprūpinti specialia medžiaga, įranga,
- kurti kultūros nuostatas ir save aktualizuoti,
- skatinti kūrybinius pasiekimus.

Bręsdami gabūs vaikai keičiasi, todėl reikia tirti gabųjų vaikų poreikius skirtingais amžiaus laikotarpiais, jų jausmus ir mąstymą apie save, savo ateitį ir paisyti, kad jie labai skirtingi (T. M. Stephens, 1992). Net išoriškai nėra dviejų vienodų žmonių. Vidinis pasaulis dar sudėtingesnis. Kaip išmokyti ir išmokti išsiklausyti į save? Kaip ugdyti savo gabumus, kūrybines galias? – tokie klausimai nuolat keliami pedagogikos ir psichologijos mokslininkų. Rusų mokslininko A. M. Matiuškino nuomone, „kūrybinės žmonių galimybės išryškėja labai anksti. Pats intensyviausias jo ugdymasis – antrasis

penktais metais“ (A. M. Matiuškinas, 1993), todėl pastebėti gabiuosius svarbu taip pat anksčiau. Išeivijos profesorius J. Pikūnas siūlo, kad tiek gabieji, tiek gabumų stokojantieji galėtų būti tėvų ir mokytojų rekomenduojami ir tikrinami inteligencijos ir sugebėjimų testavimais, atliekamais kvalifikuotų psichologų“ (J. Pikūnas, 1994).

XX a. pradžioje asociatyvioji psichologija tyrinėjo suvokimą, dėmesį, atmintį, mąstymą, sprendimų priėmimą, valios procesus. 1928–1929 metų tyrimai atskleidė IQ procentus.

	56–65	66–75	76–85	86–95	96–105	106–115
Valstiečių vaikai	1	17	27	37	16	2
Darbininkų vaikai	1	6	27	38	26	2
Tarnautojų vaikai	0	1	7	26	56	13

(A. M. Matiuškinas, 1993)

Nustatyta, kad turintys aukštesnio išsilavinimo tėvus vaikai labiau linkę lavintis. Tai vėliau patvirtino ir vokiečių tyrinėtojai. Vis dėlto šitų išvadų nereikėtų absoliutinti, nes visuose socialiniuose sluoksniuose galima aptikti itin gabių vaikų.

Įvairiose pasaulio šalyse įstatymų leidėjai, politikai, mokyklų administratoriai, visuomenės atstovai pedagogus ir gabių vaikų tėvus kaltina elitizmu dėl to, kad kreipiamas specialus dėmesys gabesniems. Elitizmas ar egalitarizmas – klaidinga dichotomija. Pasaulyje yra pavyzdžių, kai gabiesiems leidžiama stoti į universitetus jau nuo 12 metų. Egalitarizmo šalininkai sako, kad visos klasės turi būti mišrios. T. M. Stephens nuomone, tai neteisinga, nes mes net valgome, rengiamės skirtingai. Daroma politinė problema. Reikia paisyti, kas geriausia vaikui, rinktis tinkamiausius ugdymo būdus pagal jo interesus. Visuomenė to neturi ignoruoti (T. M. Stephens, 1992).

Didžiojoje Britanijoje nuolat sugrįžtama prie gabijų ugdymo, kartais iškeliant prieštaravimus tarp demokratijos ir elitizmo, privilegijų ir klasių.

Didžiojoje Britanijoje gabūs vaikai laikomi, kai jų IQ pasiekia 140.

Į intelektą įeina:

- gebėjimai spręsti naujas situacijas,
- gebėjimai matyti ryšius įtraukiant ir abstrakčius,
- gebėjimai mokytis ir pritaikyti tai, kas išmokta naujoje situacijoje,
- elgesio gabumai, socialinis individas,
- gebėjimas greitai naudotis informacija,
- suvokimas, asociacijos, atmintis, priežasčių analizė, vaizduotė.

Lewis M. Terman 1906 metais ištyrė 250 000 vaikų ir nustatė 1 528 gabius. Nacionalinė gabių vaikų asociacija paskelbė, kad gabių yra apie 10 procentų.

Literatūroje nurodomos gabių vaikų ugdymo problemos:

- gabijų yra mažai ir jie pasklidę,
- kiekvienas gabusis skirtingas ir gyvena skirtingose šeimose ir skirtingi pagal socialinę kilmę,
- moksleivių skirtingas požiūris į gabiuosius,
- gabieji dažnai būna reiklūs sau ir kitiems,
- gabiesiems reikia turiningo ir įvairaus ugdymo, stimuliuojančios patirties,
- būtinas nuolatinis palaikymas,
- būtina didinti gyvenimo patirtį,
- socialinis ir emocinis tobulėjimas yra toks pats svarbus, kaip ir gabumų ir talentų tobulinimas,
- gabumai gali būti specifiniai, jie gali reikštis greta fizinių, sensorinių ar intelektinių negalių,
- gabiesiems reikia ugdymo, atitinkančio jų tobulėjimo lygį,

– gabieji iš karto gali nepasiekti sėkmės ir gauti mažiau satisfakcijos, bet tai gali būti tolesnė paskata jų sėkmei,

– gabiesiems reikia nuolat intelektualiai, socialiai ir emociškai augti,

– gabiesiems būtina turėti aukštos kvalifikacijos mokytojų, pagalbininkų,

– gabių vaikų tobulėjimas neturi būti paliekamas jiems patiems,

– gabių vaikų tėvai gali patirti nuolatinį stresą dėl gabių vaikų dalyvavimo varžybose, pinigų stygiaus,

– gabieji turi būti parengti atsižvelgiant į plačias gyvenimo perspektyvas, karjerą,

– gabumus ugdyti harmoningai derinant su asmens savastimi, jo šeima (pritapimas visuomenėje) (P. Young, C. Tyre, 1992).

Gabumai gali būti skaičiuojami kaip kiekybiniai ir kokybiniai.

Gineso (Guinness) knygoje įrašytas aukščiausias IQ 230, 1988 metais nustatytas Marilyn von Savant. Jai pačiai svarbiausia – pastangos tobulėti, „eiti“ į priekį. Ji teigia, kad IQ testas visko neaprepia, pavyzdžiui, intuicijos. Kai Marilyn von Savant paklausė, į ką kreipti dėmesį ugdant gabius vaikus, ši atsakė, kad visiems ugdytojams reikia daugiau sakyti „taip“. Mokyti mokinius labiau ne kaip, o ką mąstyti. Gabiausiosios planetos gyventojos nuomone, gyvenimo sėkmė priklauso nuo socialinių, o ne nuo intelektualinių gabumų.

Be abejo, mokslininkai pastebi, kad sociokultūrinės ir ekonominės sąlygos daro įtaką. Gabūs – tai daugiau negu aukštas IQ. Svarbūs individualūs ir socialiniai kultūriniai faktoriai:

inteligencija,

kūrybiškumas,

mokymosi rezultatai,

talentas,

aukštesnis mokymasis,

kultūriniai skirtingumai, socialiniai-ekonominiai faktoriai,

fizinė negalia,

emocinės problemos,

gerų progų nebuvimas,

kitos problemos.

Svarbu išmanyti vaikų psichologinę gabumų struktūrą:

1. Pažinimo poreikiai:

anksti gauna žinių.

2. Problemiškumas:

nuolatinis vaiko atvirumas naujiems, ieškojimams,

neatitikimas, prieštaravimai,

nauji klausimai.

3. Problemų sprendimas:

greičiau ugdoma kalba,

susižavėjimas (muzika, piešimu, skaitymu, skaičiavimu),

tyrėjo smalsumas.

4. Originalumas:

nauja pozicija, atsisakymas standartinių hipotezių.

5. Prognozavimas.

6. Vertinimas.

J. Pikūnas teigia, kad „aplinkos įtaka yra labai stipri, kartais ji yra stipresnė ir už pačią prigimtį (genetinį kodą). [...] Vis dėlto intelektualiai gabūs vaikai dažniausiai gimę iš tokių tėvų. [...] Vienas iš svarbiausių ir nepakeičiamų veiksmų organizmo ir asmenybės ugdymui yra genetinis kodas, susidedantis iš tūkstančių genų, kuriuos kiekvienas asmuo paveldi iš savo abiejų tėvų, o per juos – ir iš senelių bei protėvių geometriškai mažėjančia progresija. Genetinis kodas lieka veiksmingas per visą žmogaus gyvenimą, tiek prieš gimstant, tiek kūdikystėje, tiek brendimo metu, tiek subręstant, galop – ir senstant“ (J. Pikūnas, 1994).

Mokslininkai, svarstydami vaiko mokymo ir auklėjimo klausimus, neretai pabrėžia, kad namai yra pirmoji jo mokykla. Jie yra ir geriausia mokykla, jeigu tik tėvai yra palyginti geri

mokytojai. J. Pikūno nuomone, „kai tėvai nėra geri mokytojai, vaikas įgyja ir tokių politinių, kurie yra nereikalingi ar net žalingi. Tada mokyklai tenka užduotis vaiką taisyti, nukreipti jo ugdymą geresnę linkme, pažadinant ir vystant jo ar jos gerąsias savybes ir norą mokytis“

(J. Pikūnas, 1994). Todėl įvairiose šalyse organizuojamas specialus darbas su gabių vaikų tėvais. Patarėjams reikia specialių žinių apie gabių vaikų poreikius ir jų tėvų poreikius. Dažniausiai yra *du požiūriai* dėl atsakomybės už gabius vaikus:

- tėvai atsakingi;	- mokykla atsakinga;
- namų aplinka svarbiausia;	- mokyklos aplinka svarbiausia;
- tėvai turi ieškoti ekspertų, jei reikia praturtinti gabių vaikų poreikių raišką;	- mokykla turi sukurti gabių vaikų ugdymo programą;
- patarėjai turi patarti tėvams;	- patarėjai turi pasitelkti ekspertus;
- padrąsinti tėvus ieškoti tinkamos vaikui patirties;	- patarėjai turi dirbti su tėvais dėl ekspertų ir specialios mokyklos programos;
- tėvai turi būti aktyvūs;	- tėvai turi būti pasyvūs;
- ieškoti finansinių šaltinių.	- tėvai veikia per mokyklos organizacijas.

J. Khatena teigia, kad geriausių rezultatų gali duoti bendradarbiavimas:

- tėvai – mokyklos partneriai;
- tėvai patarėjų padedami gali būti aktyviai įtraukti;
- tėvai ir patarėjai dirba kaip komanda;
- keičiasi informacija;
- kartu daro sprendimus ieškodami geriausio tenkinant gabių vaikų ugdymo poreikius.

(J. Khatena, 1992)

Šį trečią požiūrį galime siūlyti diegti kaip tinkamą, galintį duoti geriausių rezultatų. Tačiau tokiam modeliui veiksmingai gyvuoti reikia įdėti nemažai pastangų.

Mokytojų kvalifikacijos ir gabiųjų ugdymo ypatumai

Gabūs dažnai tampa žinomi, bet mažai kas žinoma apie jų prigimtį ir veiklą. Ne visi gabūs ir talentingi vaikai pasiekia aktualizaciją. T. E. Johnson ir H. Roth sako, kad „gabių vaikus dažnai sunku mokyti, su jais nelengva gyventi, o juos auklėti visiškai neįmanoma“ (T. E. Johnson, H. Roth, 1985). Mokytojams

iškyla klausimas, kaip ugdyti, kad būtų maksimuotas gabių vaikų kūrybiškumas. Profesoriaus M. Fullano nuomone, svarbiausias dalykas – mokyklos kultūra, jos keitimas (M. Fullano, 1998). Mokyklos gyvenimas, kultūra turi kultivuoti produktyvų intelektualinio gyvenimo stilių. Visada vaiką reikia ugdyti ir kaip visuomenės narį, ir kaip individą. Suteikti žinių gyventi produktyviai ir efektyviai. Kreipti dėmesį į individo ugdymą suteikiant impulsų ne tik intelektui, bet ir asmens emociniam gyvenimui. Sudaryti specifinę aplinką sveikam, saugiam ugdymuisi. Į švietimą turi įsiskverbti filosofija, psichologija, sociologija. Mokymosi rezultatas – saviaktualizacija, gera savijauta. Svarbiausia mokymasis efektyviai bendradarbiaujant (J. Khatena, 1992). Netikri įsitikinimai, kad gabiems vaikams nereikia suaugusiųjų pagalbos, dėmesio ir vadovavimo. Gabūs vaikai jautresni neadekvačiam vertinimui. Pasaulio pedagogikoje ir psichologijoje vis dar užfiksuojama gabių vaikų elgesio ypatumų ir mąstymo, asmenybės ugdymosi bei auklėjimo deficitas (A. M. Matiuškinas, 1993).

Švietimo organizatoriai turi galvoti, kokių ypatybių mokytojai turi dirbti su gabiais vaikais, kaip jie turi būti parengti. Kitas svarbus klausimas – koks ugdymo turinys turi būti įtrauktas į gabiųjų vaikų ugdymo programas (T. M. Stephens, 1992).

Po palydovo paleidimo 1957 metais JAV labai susirūpinta švietimo sistema, ugdymo turiniu, ypač matematika ir fizika. 1958 metų va-

sarį surengta konferencija, skirta talentingiems vaikams. Pradėta specialiai rengti mokytojus.

J. Khatena sukūrė holistinį gabiųjų vaikų ugdymo modelį, kuriuo tyrinėjo aplinką (socialinę, sociokultūrinę, universalią), individą (jo turinį ir procesus: intelektines operacijas, vaizduotę, kūrybinį mąstymą, problemų sprendimą, tobulinimąsi, žinių, informuotumo lygį, motyvaciją), intervencijas, susidedančias iš trijų dalių:

<i>Palengvinimai</i>	<i>Informacija</i>	<i>Draudimai, klaidymai</i>
Mokymo ir mokymosi technikos	Mokyklos ugdymo turinys	Visuomenė, tradicijos
Pristatymo sistema		Kultūros stoka
Paramos sistema		Stresai
Kūrybiška visuomenė		Viešas nuovargis
Atlygis/Pozityvus sustiprinimas	Kultūra	Baudimas/Negatyvus sustiprinimas
Vadovavimas		

Tokio modelio rezultatai gali būti dvejopi – pozityvūs ir negatyvūs: aukštas laimėjimų lygis ar nuosmukis, potencialių galimybių realizavimas ar nesėkmės ir problemos, gera ar prasta protinė sveikata.

Gabiųjų mokinių yra abiejų lyčių, visose etninėse ir socialinėse ekonominėse grupėse ir net tarp vaikų, turinčių sutrikimų. Du pagrindiniai būdai, kurie padeda ugdyti gabiųjų mokinių neeilinius sugebėjimus, yra spartinimas ir turtinimas. Devynerių metų vaikas, baigiantis vidurinę mokyklą, yra spartinimo pavyzdys. Kai kurios spartinimo formos yra klasių peršokimas, ypatingos mokyklos, ankstyvas įstojimas arba lygiagretus mokymasis ir vidurinėje mokykloje, ir koledže, sparti pažanga kai kurių dalykų srityje. Spartinimas užkerta kelią nuoboduliui, sustiprina motyvaciją ir padeda anksčiau ateiti į pasirinktą sritį, pailgina produktyvios veiklos amžių. Spartinimas dar nėra taikomas taip dažnai, kaip galima, nors užfiksuota daug teigiamų rezultatų. Turtinimas – tai pa-

pildomas mokymas, suteikiantis daugiau patirties, labiau išlavinantis negu mokymas tik įprastoje klasėje. Tai specialių interesų klubai, užklausinės išvykos, mentorių vadovavimas, vasaros stovyklos.

Gabūs ir talentingi mokiniai vėliau daug duoda visuomenei, todėl reikia suprasti jų reikšmingumą.

Ką reikia daryti ugdant gabiuosius?

Reikia:

- daugiau kvalifikuotų mokytojų, turinčių specialių žinių ir įgūdžių;
- mažesnių klasių;
- geresnių pastatų su specialia įranga (gamtos mokslų kabinetų, teatro įrangos, mokyklos bibliotekos);
- tobulinti visus gabumus;
- balansuotos mitybos, poilsio, sveikatos, judėjimo;
- specialiai rūpintis kaimo, priemiesčių vaikais;
- papildomo ugdymo;

– mokomųjų dalykų programų lankstumo;
– specialių darbuotojų, atsakingų už gabiuosius.

Mokslininkų manymu, jei šie reikalavimai įvykdyti, gerėja gabiųjų vaikų tobulėjimo lygis.

Tapti profesionaliu mokytoju reikia mokymosi sąlygų, savikontrolės ir specialių dalykų, skirtų kvalifikacijai tobulinti, bei darbo sąlygų (P. Young, C. Tyre, 1992). Iš mokytojo tikimasi gebėjimo įvertinti visą mokinio pajėgumą, tačiau iš tikrųjų mokytojai stengiasi apie vaikus spręsti pagal tai, ką jie jau pasiekė, kokius rezultatus parodė, o ne pagal tai, ko galėtų pasiekti. Klasės mokytojai ne visus gabiuosius mokinius iš karto pastebi. Pirmiausia pastebimi mokiniai, kuriems būdingi geri mokymosi rezultatai ir verbaliniai sugebėjimai. Per vieną tyrimą paaiškėjo, jog apie 30 proc. mokinių, kurios mokytojai laikė gabiais, neatitiko tyrėjų gabumų kriterijų. Be to, daugiau kaip 50 proc. mokinių, kuriuos tyrėjai nustatė esant gabius, mokytojai nelaikė gabiais. Mokytojai dažnai painioja konformizmą, tvarkingumą, gerą elgesį su gabumais.

Buvo stebimi mokytojai, dirbantys su talentingais vaikais, ir nustatyta, kad šie mokytojai savo mokiniams pateikia mažiau informacijos. Jie daugiau laiko skiria mokinių klausinėjimui, o ne nurodymams. Jie susidomėję klausosi mokinių atsakymų ir sugeba nevertinti. To rezultatas – mokiniai linkę vertinti save patys. Stebėdami ir dirbdami su gabiais mokiniais, jie atskleidžia nemažai savo asmeninių dalykų. Jie yra ne informacijos perteikėjai, instruktoriai ir vertintojai, o vadovai ir patarėjai (N. L. Gage, D. C. Berliner, 1994).

Gabių vaikų mokytojo profesionalo kvalifikacijos (kokybės):

1. Įgudęs (gerai žinomas kursas, susidomėjimas, geras organizuotumas ir stimuliuojimas);
2. Sąžiningas ir teisingas mokiniams;

3. Besirūpinantis, simpatiškas, jautrus mokinių problemoms;

4. Galintis padrašinti mokinius mokyti;

5. Kuriantis ir pabrėžiantis demokratišką atmosferą;

6. Bendradarbiaujantis mokant;

7. Turintis patirties mokant menų ir mokslų;

8. Doras ir teisingas;

9. Padrašinantis individualiai tobulėti (J. Khatena, 1992).

Pabrėžiamos tokios svarbiausios mokytojų savybės: gyvumas (budrumas), bendrumo jausmas, supratimas, žavumas, nuoseklus (tvirtas) elgesys, mokymosi teorijų žinios ir įvairus mokymo patyrimas (J. Khatena, 1992).

Gabius vaikus mokytojai dažnai nukreipia savarankiškam darbui. J. Herring supažindino su sunkumais, kuriuos patiria mokyklų bibliotekininkai ir mokytojai – tai informacijos perteklius bei moksleivių nesugebėjimas pasirinkti tinkamiausią (arba atmesti netinkamą), [...] moksleiviams netinkamos informacijos prieinamumas per tarptautinius kompiuterinius tinklus (V. Mozūraitė, 1999). Programose, vadovėliuose dar nėra alternatyvių būdų tobulinti talentingą vaiką.

Pastebimos trys pagrindinės tendencijos kuriant turinį ir programas:

1. Pagal istoriją atskleisti mokslo ir technikos žinias ir praktinę realizaciją skirtingomis istorinėmis epochomis;

2. Sunkesnę medžiagą išdėstyti nuo abstraktaus prie konkretaus pagal amžiaus tarpsnius;

3. Orientacija į gabių vaikų interesus, tyrinėjimo poreikio tenkinimas.

Programose turi būti:

1. Tyrinėjimo aktyvinimas;

2. Dialogas keliant klausimus – intelekto ir asmens ryšys;

3. Asmeniškų sprendimų darymas, savos mintys sudominti klausytoją, žiūrovą;

4. Savirealizacijos įgyvendinimas; asmenybės ir kūrybos išvalgos, žaidyba ir mokymasis – tokią aplinką;

5. Įtvirtinimas savęs, kaip kūrybiško žmogaus, ateičiai.

Mokslininkai pabrėžia, kad svarbus teigiamas vertinimas ir socialinis pripažinimas. Būtiną įtraukti vaikus į vertinimo procesą.

Greta specialaus gebių ugdymo, svarbu asmeninės mokinių ypatybės:

pagarba kitiems,

draugiškumas,

šiltumas, kūrybiškumas, originalumas ir lankstumas,

ryžtingumas,

humoro jausmas,

intelektualinis pranašumas,

supratimas,

lankstumas,

įvairūs interesai.

Ugdant gabius vaikus reikia:

- organizuoti konkursus mokslo, technikos, meno sričių prie universitetų, kitų aukštųjų mokyklų, tiriamųjų mokslo įstaigų;

- specialios mokyklos ir specialūs kursai aukštesiose mokyklose;

- mokyklos fakultatyvai ir klasės su sustiprintu dalykų mokymu;

- specialūs fakultatyvai „Mokslo kūryba“, „Lyderiavimas“, „Menas“, „Technika“ (A. M. Matiuškinas, 1993).

Mokinių skirtumai sunkina mokytojo darbą, nes užduotys, kurios tinka vieniems mokiniams, netinka kitiems. Taip pat ir mokomoji medžiaga, aiškinimai, temos, pokalbiai ir daug kitų darbo klasėje komponentų. Reikia individualizuoti mokymą: suteikti mokiniui galimybę atlikti tokias užduotis, kurios atitinka jo individualius gabumus ir interesus, naudoti tokius mokymo būdus ir stilių, kurie atitinka mokinio temperamentą, eiti į priekį konkrečiam moki-

niui tinkamu individualiu tempu. Individualus mokymasis reikšmingas tuo, kad tobulėjimą lemia paties žmogaus pastangos. Mokiniai įvertina savo darbą pagal individualius kriterijus, o ne pagal tai, kaip kiti atlikę užduotį. Mokymasis bendradarbiaujant saugo gabesnius nuo neigiamų padarinių: jie gali dirbti, kiek tik pajėgia, jiems nereikia slėpti savo talento. Deja, dažnai manome, kad grupavimas pagal gabumus susijęs su socialine diskriminacija.

Pedagoginės patirties ugdant gabiusius akcentai

Jau Platonas (427–347 pr. K.) mąstė apie gebių ugdymą Platonui kilo mokymo diferencijavimo idėja sukurti įvairių tipų mokyklas ir diferencijuoti mokymą pagal mokinių gabumus ir pagal jų būsimąjį darbą. Vėliau John Locke (1632–1704) rūpinosi kilmingųjų ugdymu, namų mokymu.

Dabar pastebimos dvi tendencijos:

- gana ryškus ir ankstyvas mokinių diferencijavimas į atskirus mokyklų tipus ir lygius pagal protinį vaikų išsivystymą (Didžioji Britanija, Prancūzija, Vokietija, Austrija ir kt.);

- visi mokiniai mokosi drauge, bet turi teisę diferencijuotai pasirinkti individualią mokymosi programą pagal savo polinkius ir galiomybes (Kanada, Japonija, Švedija, Danija).

Nepriklausomoje Lietuvoje iki 1930 metų mokyklos buvo menkai diferencijuotos (humanitarinės ir realinės). Diferenciacijos pobūdį lėmė išorinės sąlygos, o ne psichinės vaikų ypatybės. Gabių vaikų ugdymui daug dėmesio skyrė J. Laužikas. Jis išskyrė vidinį (klasėje) ir išorinį (tarp klasių, mokyklų) diferencijavimą. Pasaulyje ypač suaktyvėjo gabių vaikų judėjimas prieš XX a. pradžią. Prasidėjo įvairios genetinės studijos. Intelkto struktūrą nagrinėjo Amerikos psichologų asociacija šeštajame dešimtmetyje.

Prancūzų psichologas Alfred Bine 1905 metais sukūrė pirmąjį intelekto testą, o anglas Charles Spearmanas – bendrosios inteligencijos principus. 1991 metais JAV 6 proc. mokyklų buvo specialiųjų klasių gabiesiems. 1912 metais vokiečių psichologas Williamas Sternas tyrė inteligenciją pagal tokius kriterijus: proto amžius – chronologinis amžius. 1922 metais pradėti mokytis mokytojai spęsti gabių vaikų problemas. 1924 metais pradėti leisti gabių vaikų mokymo vadovėliai. L. Termanas 1925 metais parašė „Genijų genetines studijas“ (Genetic Studies of Genius), turėjusias įtakos visiems vėlesniems gabių vaikų tyrinėtojams. 1946 metais įkurta gabių vaikų asociacija (The American Association for the Gifted). Illinois universitete 1951 metais įkurtas institutas, tyrinėjantis gabius vaikus. 1959 metais 16 proc. Ohio mokyklų turėjo gabių vaikų programų. 1967 metais Guilfordas išskyrė 120 intelekto kategorijų ir pabrėžė, kad vaikus reikia mokytis pagal jų gebėjimus. Tais pačiais metais Ohio įstatymai rėmė eksperimentines akademiškai gabių vaikų programas. 1987 metais išleisti įstatymai apie gabių vaikų identifikavimą. Rimtai pradėti remti moksliniai tyrimai, specialus mokymas. Pradėta tyrinėti ir spęsti, kas vertinga ugdant gabius, kas juos moko ir kas turėtų mokytis ir kaip moko.

Ohio gabiųjų ugdymo strategijos plane (Ohio's Gifted Education Strategic Plan), orientuotame į XXI amžių (planas kurtas 1990–1991 metais), tokie klausimai ir ketinimai:

- Kas gali siekti gabiųjų ugdymo?
- Koks turi būti ugdymo turinys ir laukiami gabių vaikų ugdymo rezultatai?
- Kur galėtų būti pristatytas (pateiktas) gabiųjų ugdymas?
- Kaip turėtų būti pamatuotas gabiųjų ugdymo efektyvumas?

Ohio švietimo departamento ataskaitoje nurodyta tokia gabiųjų ugdymo misija: „Gabių vaikų ugdymo misija – parengti kiekvienam iš jų atitinkamas programas ir teikti paslaugas, skirtas ugdyti ir didinti jų unikalius gebėjimus ir stiprinti jų asmeninį augimą.“

Ohio valstijoje nustatyta, kad yra apie 12 proc. gabiųjų. Pagal tai kuriamas mokyklų tinklas. Baigus vidurinę mokyklą, kuriamos tęstinės programos. Siūlomi keturi pasirinkimai akceleratams:

1. Anksti pradėti leisti į mokyklą.
2. Mokomąsias programas išėiti per trumpesnę laiką nei skirta masinėse mokyklose.
3. Greičiau išėiti kai kurių mokomųjų dalykų programas.
4. Jei pasiekama pažanga, leisti stoti į koledžus.

Nustatyti specialūs darbai, reikalingi gabiesiems vaikams ugdyti: gabiųjų ugdymo programa, mokomųjų dalykų programos, įstatymai, aseninis rengimas, visuomenės informavimas, testai ir identifikavimas. (T. M. Stephensas, 1992).

Carlas R. Rogersas 1969 metais teigė, jog pagrindinis švietimo tikslas – išmokyti mokytis. Nuo 1972 metų pradėta turtinti ugdymo turinį ir fizinę aplinką, keisti metodus, psichologinį klimatą, orientuotą į mokymąsi.

Gabiųjų ir talentingųjų biuras (Office of the Gifted and Talented) įsteigtas 1972 metais. Po to Išskirtinių vaikų tarybos (The Council for Exceptional Children) ir Gabiųjų asociacijos Švietimo tyrimų informacijos centro (Virginia) (The Association for the Gifted / Educational Resource Information Center) kompiuterizuota tarnyba rinko informaciją apie gabius ir reikalingus specialios pagalbos. Informacija paskleista Nacionaliniam (Valstijos) vadovų kvalifikacijos institutui (National / State Leadership Training Institute) padėti sudaryti geresnes sąlygas gabiesiems vaikams visoje šalyje.

Gabiųjų ir talentingųjų biuras savo ataskaitoje: per mažai federaliniame ir vietos biudžete numatyta pinigų gabiams ir talentingiems vaikams. Net 57 proc. vadovų pasakė, kad jie neturi gabių vaikų. Dvidešimt vienoje valstijoje yra įstatymai ir poįstatyminiai aktai apie gabius vaikus, dešimtyje valstijų yra specialūs darbuotojai darbui su gabiais vaikais švietime. Manymas, kad gabūs vaikai ateina iš labiau pasiturinčių tėvų ir sveikų šeimų – mitas. Dvylikoje valstijų rengiami mokytojai dirbti su gabiais ir talentingais vaikais.

JAV švietimo darbuotojai nukreipė darbą į:

- strategiją;
- vadovų kvalifikacijos tobulinimo programas;
- privačių fondų, biznio, pramonės žmonių paiešką; jų dėka suteikti paramą gabiams ir talentingiems vaikams, sudaryti galimybes naudotis naujausiomis technologinėmis priemonėmis, organizuoti keliones į specialias grupes diskutuoti, rengti profesionalias publikacijas;
- specialias programas, stipendijas, gaunamas iš Amerikos gabių vaikų asociacijos ir Prezidento stipendijų programos.

Nuo 1979 metų pradėta stiprinti matematikos, gamtos mokslų ir vaizduojamųjų menų, dramos programas, skirtos gabiams vaikams. Universitetai ėmėsi dirbti su kvalifikacijos programomis, skirtomis gabiams vaikams. Nuo tų metų stengiamasi dirbti su vadovais, ugdančiais gabius vaikus. Tobulinti mokytojus. Dirbama tokiais kryptimis: mokytojų rengimas ir kvalifikacijos tobulinimas, gabių vaikų ugdymo turinio institucijos ir jų darbas, gabių ir talentingų vaikų identifikavimas ir tęstinis tobulinimas. R. Reigano (Reagan) administracija skyrė apie 7 mln. dolerių gabiams vaikams ugdyti. Specialūs projektai, vadovų rengimas, konferencijos, informacijos sklaida, įstatymų kaita, mentorių programos gabiams kaimo vaikams.

Iškyla aktuali informacijos sklaidos problema. Suvokiama, kad būtina organizuoti vadovus, kurti tinklą, sustiprinti galimybes gabiams ir talentingiems vaikams. Sėkmė galima tik sutelkus pastangas, pasiekus sutarimą, įtraukus įvairiomis formomis vietos visuomenę (profesionalų, švietimo darbuotojų, tėvų, savivaldos švietimo padalinių) ir valstybės institucijas (įstatymai, finansai) (J. Khatena, 1992).

JAV gabiams vaikams ugdyti siūloma: įvairūs projektai, skirtingos trukmės, tematikų dalykai; vasaros stovyklos; gabių vaikų privačios mokyklos; mokyklos vaikams, kurių intelektas aukštesnis nei 130 IQ (į jas labai rūpestingai atrenkami mokytojai), menų akademijos; gamtos mokslų ir matematikos mokyklos vaikams, atrinktiems pagal gabumų testą (Scholastic Aptitude Test). JAV siūloma tokia gabiųjų mokykloje įvairovė: praturtintos klasės, specialios klasės, specializuotos mokyklos (pavyzdžiui, tarptautinio bakalaureato), specialūs centrai talentų tobulinimo centras, ateities studijų centras, kūrybos centras).

Didžiojoje Britanijoje nuolat sugrįžtama prie gabiųjų ugdymo, kartais iškeliant prieštaravimus tarp demokratijos ir elitizmo, privilegijų ir klasių.

Didžiojoje Britanijoje tik vienas iš penkių vaikų gali mokytis gramatinėje mokykloje. Visi tėvai to nori. Po šeštos klasės mokiniai skirstomi į gramatinę ir šiuolaikinę mokyklas. Gramatinėje mokykloje vaikas gauna akademinį išsilavinimą, paruošiamas stoti į universitetą. Bet ir gramatinėje mokykloje vaikai skirstomi į srautus. Vidurinės ir gramatinės mokyklos egzistuoja nuo 1944 metų. Bendra mokykla egzistuoja kaimuose. Ji nuo 1944 metų turėjo nykti, bet dar yra: šešeri ir ketveri metai. Masinė mokykla bloga tuo, kad nekreipia dėmesio nei į intelektą, nei į kitus privalumus. Mokyklų unifikacija negali duoti nieko gero (S. Bryanas, 1958).

Anglijoje 1944 m. švietimo įstatyme pripažino tokius talentus: abstraktų, mechaninių, konkretųpraktinių. Ne tik akademiniai gebėjimai, bet ir bendroji inteligencija. Po to buvo pridėta: artistinis, kūrybinis, muzikinis ir socialinis gabumai.

Anglijoje 1966 metais įkurta talentingų vaikų asociacija. Jos tikslas – atkreipti visuomenės dėmesį į talentingą vaikų problemą, padaryti tyrimus ir eksperimentus, sukurti tų vaikų mokymo programas. Pagrindinis dėmesys skiriamas gabiems vaikams identifikuoti, Didžioji Britanija – Pasaulinės talentingų ir gabių vaikų tarybos sukūrimo iniciatorė. Nuo 1982 metų Anglijoje leidžiamas žurnalas Gabiųjų mokymas pasaulyje (Gifted Education International). Nacionalinė asociacija gabiems vaikams leidžia specialius darbo sąsiuvinius, mokymosi medžiagų rinkinius, vadovėlius ir kitas mokymo priemones. Jie dalyvauja kuriant specialias praplėstas mokymo programas. Anglijos ir Velso mokslininkai teigia, kad daug svarbesnis yra mokymo metodas nei mokymo organizavimo forma.

Izraelio švietimo ministerijoje yra specialus gabių vaikų skyrius. Organizuojamos specialios klasės, grupės, mokyklos prie aukštųjų mokyklų (B. Narkevičienė, 1998).

JAV trisdešimt metų aktyviai ugdomos gabių vaikų mokymo idėjos (J. Khatena, 1992). Tiek pat metų vyksta kova tarp dviejų trokštamų švietimo tikslų: pranašumo ir teisingumo. Lygios galimybės ir poindustrinės, informacinės visuomenės reikalavimai. Vienoda ir kuo labiau apsišvietusi visuomenė. Vis daugiau darbų, reikalaujančių ne raumenų auginimo, o proto. Gabūs vaikai negauna iš mokyklų to, ko jiems reikia. Jų galimybės dažniausiai nepažįstamos. Trys dalykai nuolat turi būti dėmesio centre: mokymosi aplinka, ugdymo turinys, specialių įgūdžių tobulinimas. Be to, bū-

tina parengti mokytojus (J. J. Gallaheris, 1992).

Illinois, Louisiana ir Šiaurės Carolina (North Carolina) turi rezidencines mokyklas (menų, gamtos mokslų, matematikos). Taip pat yra regioninių, specializuotų mokyklų.

Japonijoje ir JAV 90 proc. 16 metų vaikų mokosi toliau, Didžiojoje Britanijoje – 50 proc. ir 20 proc. sulaukusių 18 metų, kai tokio amžiaus jaunuolių Japonijoje mokosi 59 proc. ir 51 proc. aštuoniolikmečių JAV.

Mokslininkų nuomone, didele inteligencija apdovanotiems vaikams reikia atskirų mokyklų arba bent atskirų klasių su pagreitinto ir pagilinto bei suabstraktinto mokymosi dalykų pristatymu. Net ir be kartojimo jie sugeba greitai išmokyti naujus faktus, procesus, dėsnius ir hipotezes. Išskirtinė jų intelektualinė plėtotė leisti baigti gimnazijos kursą sulaukus 14–15 metų, o kai kada – dar anksčiau. Jie turėtų daugiau metų aukštosios studijoms ir galėtų įgyti po du ar tris diplomus. Tokiu atveju gausesni ir reikšmingesni būtų jų laimėjimai įvairiose mokslo ir kultūros srityse. Normalioje mokykloje jų talentai dažnai būna migdomi, nes jiems per daug nuobodu mokytis lėtu tempu. Dažnai jie išdykauja ir pokštus krečia – trukdo kitiems mokytis. Gabiesiems skirtos mokyklos ateityje galėtų skatinti viso krašto pažangą (J. Pikūnas, 1994).

Išvados

1. Sudėtinga yra pati gabumo sąvoka. Ji dažnai sinonimiškai vartojama ir talentingumui apibrėžti. Prie gabumų priskiriama ne tik gabumai matematikai ar kalboms, bet įtraukiami gabumai menams, kūrybiškumui ir pan. Gabumai nustatomi lyginimo principu ar įvairiais testais (IQ, įvairių gabumų testai ir pan.).

2. Pedagogikos mokslininkų išvadomis, elitizmo ir egalitarizmo dichotomija yra klaidinga, dažniausiai politinio pobūdžio. Įvairių poreikių vaikams pagal jų interesus turi būti pasiūlyti tinkamiausi ugdymo būdai. Gabiems vaikams reikia specialaus dėmesio, vadovavimo, nes gabūs mokiniai vėliau daug duoda visuomenei, todėl reikia suprasti jų reikšmingumą.

3. Ugdant gabiuosius, svarbūs socialiniai-kultūriniai, ekonominiai ir individualūs faktoriai, prigimtis ir tėvų įtaka. Svarbu siekti gabųjų saviaktualizacijos, geros savijautos. Šalia gabumų ugdymo, visada vaiką reikia ugdyti ir kaip visuomenės narį, ir kaip individą.

4. Gabių vaikų yra abiejų lyčių, visose etninėse ir socialinėse ekonominėse grupėse ir net tarp vaikų, turinčių sutrikimų.

5. Norint tapti profesionaliu gabių vaikų mokytoju, reikia mokymosi sąlygų, savikontrolės ir specialiųjų dalykų, skirtų kvalifikacijai tobulinti bei darbo sąlygų. Gabių vaikų mokytojas turi įgyti specialias kvalifikacijas, gebėti individualizuoti mokymą pagal mokinių individualius gebėjimus ir interesus.

6. Programose, vadovėliuose turi atsirasti alternatyvių būdų tobulinti talentingą vaiką.

7. Nuo Platono laikų buvo mąstoma apie gabių vaikų mokymo ypatumus ir sąlygas. Pasaulyje įkurtos gabių vaikų asociacijos, draugijos, tarybos, išleista specialių įstatymų ir poįstatyminių aktų, veikia įvairios paramos programos. Valstybėse, kurios rūpinasi savo gabiaisiais, galioja nuostata, kad būtina steigti specialias mokyklas ar klases, tačiau negalima palikti tokių vaikų be dėmesio jų intelektualinei raidai.

LITERATŪRA

1. Брайан С. Английская школа и интеллектуальные тесты. Москва, 1958.

2. Challenges in Gifted Education: Developing Potential and Investing in Knowledge for the 21st Century. Ohio, 1992.

3. Šiaučiuikėnienė L. Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas. Kaunas, Technologija, 1997.

4. Fiske E. B. Smart schools, smart kids: why do some schools work? New York, 1992.

5. Fullan m. Pokyčių jėgos: Skverbimasis į ugdymo reformos gelmes. Vilnius, 1998.

6. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. Vilnius, 1994.

7. Gallagher J. J. Gifted Student and Educational Reform // Challenges in Gifted Education: Developing Potential and Investing in Knowledge for the 21st Century. Ohio, 1992.

8. Herring J. E. Informacinių įgūdžių ugdymas mokykloje. Vilnius, Garnelis, 1998.

9. Одаренные дети: Перевод с англ. Москва, 1991.

10. Матюшкин А. М. Загадки одаренности. Проблемы практической диагностики. Москва, 1993.

11. Johnson T. E., Roth H. Being gifted at home, 1985.

12. Khatena J. Gifted Challenge and Response for Education. F. E. Peacock Publishers, Inc., Itasca, Illinois, 1992.

13. Mozūraitė V. Mokymas mokytis // Mokykla. 1999. Nr. 1.

14. Narkevičienė B. Gabiųjų ugdymas svetur // Mokykla. 1998. Nr. 4–5.

15. Pikūnas J. Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą. Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 1994.

16. Rostas D. H. Kaip nustatyti ypatingus gabumus // Mokykla. 1998. Nr. 4–5.

17. Simmons W. L. Human intelligence: The psychological view. The Science Teacher. 1968.

18. Stephens T. M. The Shadow of the Future: Serving Ohio's Gifted Students // Challenges in Gifted Education: Developing Potential and Investing in Knowledge for the 21st Century. Ohio, 1992.

19. Young P., Tyre C. Gifted or Able?: Realizing Children's Potential. Buckingham, Philadelphia, 1992.

THE PROBLEM OF GIFTED CHILDREN IN EDUCATION

Rita Dukynaitė

Summary

The article analyses the problem of gifted children, presenting literature review and data from various countries about the teachers' work with gifted children and teachers' special preparation for this

work. It is pointed out that teaching programmes and textbooks have to include alternative methods to educate gifted children.